

Foto: Lars Dahlström.

Garpenbergs herrgård

Garpenbergs herrgård ligger öster om Hedemora, och på platsen har bedrivits bergsbruk sedan medeltiden. Herrgården som en del i brukmiljön ger en inblick i Garpenbergs historia. Garpenbergs herrgård byggnadsminnesförklarades redan 1935.

Beskrivning

Historik

Redan på 1300-talet förekom bergsbruk vid Garpenberg, huvudsakligen handlade det om kopparfyndigheter, enligt vissa källor ännu tidigare. Under århundrades lopp har det växelvis bedrivits järn- och kopparhantering på platsen. På 1400-talet övergick bruket i kronans ägo, och under 1500-talet engagerade sig Gustav Vasa i verksamheten. Därigenom etablerades en kungsgård på platsen 1553.

Den första manbyggnad som uppfördes på platsen ska ha färdigställts någon gång i mitten av 1500-talet för att inhysa kungen vid inspektionsbesök. Den timrade byggnaden finns omnämnd vid 1600-talets slut som "Gamla Stora Byggningen." I början av 1600-talet lämnades gård och gruvor som arrende till enskilda personer och övergick snart i privat ägo.

Johan Funck kom att bli grundaren till Garpenbergs bruk. 1663 lät han uppföra "Nya Byggningen" bredvid den äldre mangårdsbyggnaden. Under Johan Funcks tid var bruket framgångsrikt. Efter hans död var det hans hustru, den förmögna rådmansdottern Elisabeth Hansdotter, som framgångsrikt drev Garpenberg, bland många andra bruk, från Stockholm. Efter hennes bortgång upplevde bruket en längre period av nedgång och delvis förfall på grund av eftersatt underhåll.

Nästa nyckelperson i Garpenbergs historia är Salomon von Stockenström. 1782 ägde han hälften av bruket och blev direktör för Garpenberg. Han moderniserade bruket och ställde om till järnmalmsbrytning. Von Stockenström kom att bli framgångsrik i sina affärer och Garpenberg upplevde ännu en period av välstånd. Mot slutet av 1700-talet hade han påbörjat en gradvis omdaning av Garpenbergs herrgårdsmiljö, både vad gäller trädgård och byggnader.

"Nya Byggningen" revs så småningom för att ge plats åt nya planer. Von Stockenström lät uppföra två flygelbyggnader i slaggsten. På 1790-talet gick det så pass bra för bruket att arkitekt Carl Christoffer Gjörwell anlätades för att rita den nya huvudbyggnaden. 1801 stod den nya manbyggnaden färdig. Finsnickare och målaren Nils Asplind och bildhuggaren Jonas Norberg står som ansvarige för herrgårdens inredning. 1803 anläggs också en engelsk park samt en ansenlig nyttoträdgård vid Garpenberg. Hela anläggningen speglar tillkomsttidens optimistiska framtidstro gällande det svenska bergsbruket.

Den industriella revolutionen kom att bli förödande för de svenska bergsbruken som inte kunde konkurrera med de engelska moderniserade järnindustrin. 1850 inföll ”den svenska bruksdöden,” och 1857 lämnade Garpenberg familjen von Stockenströms ägo.

Under resten av 1800-talet kom bruket att byta ägare ofta, vilket också ledde till eftersatt underhåll av bebyggelsen. Slutligen köpte staten anläggningen 1913. Under stor del av 1900-talet var herrgården upplåten till Skogshögskolan. Garpenbergs herrgård blev statligt byggnadsminnesmärke 1935. 2005 övergick den i privat ägo och förklarades som byggnadsminne enligt beslut av Länsstyrelsen. Idag bedrivs hotell, evenemangs- och konferensverksamhet på anläggningen.

Miljö

Den geografiska placeringen av bruket och herrgården i vid Gruvsjöns utlopp är strategiskt, sett till möjligheten att nyttja vattnets naturliga väg genom landskapet. Parkmiljö präglar området kring herrgården.

Herrgården är placerad med god utsikt över brukets nyttobyggnader, något som reflekterar tidens anda. Bruken var bruksägarens stolthet och det var dessa byggnader som skulle överblickas från manbyggnaden. Senare byggda herrgårdar blickar ofta ut över vackra trädgårdar och parkmiljöer, och bort från de sotiga bruksmiljöerna.

Under tiden Skogshögskolan var inhyst i lokalerna, större delen av 1900-talet, planterades många träd i området. Tack vare närheten till flera klimatzoner kunde man odla fram ett betydande arboretum med trädsorter från hela Sverige.

Figur 1. Herrgården ligger i parkmiljö. Foto: Olle Lind, Länsstyrelsen i Dalarnas län.

Byggnader

Herrgårdens tre flyglar uppfördes på 1760-talet. Huvudbyggnaden tillkom 1801 efter ritningar av CC Gjörwell. Utformningen är inspirerad av fransk slottsarkitektur. Byggnaden är uppförd i sten med gul putsad fasad.

Entréfasaden mot norr har en bred granittrappa vilken leder till ett framdraget och förhöjt mittparti och mellanvåningens fem mittersta fönster har kraftigt markerade, konsolburna överstycken. Byggnadens sydfasad har en behärskad dekorativ utformning i form av ett framspringande mittparti krönt av murpelare med järnräcken. Bottenvåningen präglas av ett högt sockelparti med fönster infogade i ett arkadmotiv. Över lag är exteriören sparsmakat dekorerad, i enlighet med nyklassicismens ideal. Huvudbyggnaden inrymmer välbevarade interiörer med ursprunglig fast inredning och dekorativt måleri.

Flera nyttobyggnader som hört till bruket är bevarade; Malmgården, Västra och Östra Malmlängan, "Gamla Slaggstensbyggnaden", spruthuset, Gamla Folkets Hus, ett bostadshus, kalkhuset, brygghuset, och Gamla bastun.

Figur 2. Huvudbyggnaden har välbevarade interiörer. Foto: Olle Lind, Länsstyrelsen i Dalarnas län.

Figur 3. Västra flygeln. Foto: Olle Lind, Länsstyrelsen i Dalarnas län.

Figur 4. Östra flygeln. Foto: Olle Lind, Länsstyrelsen i Dalarnas län.

Byggnadsminnesförklaring

Motivering till byggnadsminnesförklaringen

Länsstyrelsen skall enligt 3 kap 7§ lagen (1988:950) om kulturminnen mm utfärda en förklaring då ett statligt byggnadsminne övergått till att bli ett byggnadsminne enligt denna lag.

Skyddsbestämmelser

Skyddsområdet omfattar det med grön begränsningslinje avgränsade området med därtill hörande byggnader.

1. Huvudbyggnaden och dess tre flyglar, staketet kring gården samt kägelbanan och stenvalvsbron får inte rivas, till sitt yttre byggas om eller på annat sätt förändras.
2. Inne i huvudbyggnaden och flyglarna får ingrepp inte göras i stommar, ursprunglig rumsindelning eller äldre fast inredning. I rum med dekorativt måleri eller annan utsmyckning är även ytskikten skyddade.
3. Byggnaderna skall underhållas så att de inte förfaller. Vård- och underhållsarbeten skall utföras med traditionella byggnadsmaterial, färger och metoder på ett sådant sätt att byggnadernas kulturhistoriska värde inte minskar.
4. Det på bifogade situationsplan med grön linje avgränsade skyddsområdet skall hållas i sådant skick att byggnadsminnets karaktär bibehålls. Inom skyddsområdet får inte heller sådana åtgärder vidtas med mark och vegetation att områdets karaktär förvanskas.

Samråd skall ske med länsstyrelsen i frågor som rör underhåll och vård av byggnader och område.

Om särskilda skäl föreligger för att ändra byggnadsminnet i strid mot skyddsföreskrifterna får länsstyrelsen enligt 3 kap 12§ KML lämna tillstånd till sådana förändringar.

Administrativa fakta

Kommun: Hedemora

Fastighetsbeteckning: Garpenbergs gård 2:70

Byggnadsminnesförklaring: 1935.01.25

Tillgänglighet: Privatägt. Konferens- och hotellverksamhet bedrivs på herrgården.

[Byggnadsminnesförklaring Garpenbergs herrgård beslut 1935.01.25.](#)

[Byggnadsminnesförklaring Garpenbergs herrgård beslut 2005.08.23](#)

[Garpenbergs herrgård i Riksantikvarieämbetets bebyggelseregister](#)